

AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓ ÉS A GLOBÁLIS REALITÁSOK

Avagy véget ért-e az európai álom?

SIMAI MIHÁLY

A Közös Piacot és később az integráció magasabb szintjeit és intézményeit érdek- és érték-közösségre alapozták. A XXI. század második évtizedére az integrációs rendszer menedzselése egyre nehezebbé vált a bővítés és mélyítés bizonyos következményei, a regionális és globális transzformációk hatásai, a tagállamok közötti és a világ más részeivel kialakult új kölcsönhatások megnövekedett komplexitása és a különböző válságok következtében. Veszélybe került az európai rendszer fenntarthatósága. Példa nélkül álló veszélyek fenyegetik az államok közötti kohéziót és a bizalmat az európai intézményekben. Különleges fontosságuk miatt a tanulmány két kérdéskört, a globális demográfiai problémákat és az új hatalmi rendszer következményeit részletesebben is elemzi. Aláhúzza, hogy Európa szétesése nemcsak regionálisan járna tragikus politikai, gazdasági és emberi következményekkel. A tagállamok közül, – ha a szétesés bekövetkezne – a folyamat egyik legjelentősebb vesztese Magyarország lenne.

Az Európába irányuló bevándorlás múltját kutatva, a közelmúltban került kezembe egy ismert francia tudós, François Heisbourg, könyve, amelynek hangzatos címe „La fin du rêve européen” Az európai álom vége volt.¹ Ami a múltat illeti, szerintem Heisbourg tévedett. Az európai integráció folyamatát nem álmodok, hanem reális igények, célok és érdekek születték. Az „alapító atyáknak” lehetnek ugyan illúziói a jövővel kapcsolatban, de az adott helyzetben a realitások talaján álltak.

Egyetemünk Világgazdasági tanszéke is igyekezett a kor realitásaiból kiindulni, amikor a magyar közgazdasági kutatómunkában és az oktatásban ebben a megközelítésben – Magyarországon valószínűleg elsőként – kezdett foglalkozni a nyugat-európai integráció politikai és gazdasági hátterével és intézményesült formájával, az Európai Közös Piacca az 1950-es évek végén. A későbbiekben még inkább a gazdasági realitásokból és az érdekvizonyokból indult ki. Megvitatottuk, hogy gazdasági szempontból mindenekelőtt a nyugat-európai térség és bizonyos fokok az USA nagyvállalatainak állt érdekében, hogy kezelhetővé tegyék az egyre inkább összefonódó és nemzetköziesedő üzleti tevékenységük és a nemzeti határok, valamint az ezekhez kapcsolódó korlátok közti problémákat. A legközvetlenebb kiutat ebből valóban egy olyan szabadkereskedelmi övezet ajánlotta, amelyik megfelelt a kor mikroszinten már előrehaladott integrálódása követelményeinek. Fontosnak tartottuk azonban a politikai érdekeket is. Ezek között az akkori

¹ Heisbourg, F. (2013): *La fin du rêve Européen*, Les essais

kétpólusú világban különösen jelentős volt a közös védekezés azzal a veszéllyel szemben, amelyet kívülről a Szovjetunió, belülről pedig a kommunista pártok jelentettek a második világháborúban súlyos károkat szenvedett, és a nemzeti felszabadító mozgalmak által tovább gyengített nyugat-európai kapitalizmus számára. Döntő tényezőnek tartottuk az USA szerepét és az észak-atlanti térség közös stratégiai érdekeit is egy erős és stabil európai bázis kiépítésében. Földrészünk békés jövője szempontjából az államok közös érdekének tartottuk, hogy a két részre szakadt Európában minél előbb érdemi kapcsolatok szerveződjenek a KGST és a Közös Piac között.

Több mint fél évszázaddal később, a XXI. század második évtizedének közepére, hatalmas változások nyomán, valóban különösen komplex globális geopolitikai és geoökonómiai viszonyok alakultak ki. Az európai térség történelmileg talán példátlan új feltételek közé került a globális, sőt planetáris hatású transzformációk egybeesése, valamint belső átalakulása nyomán. Sokan úgy értékelik a változásokat, hogy az EU eltávolodott az eredeti integrációs egyezmény céljaitól és – mint erre az említett könyv is utalt – az álom véget ért. A dinamikusan változó érdek, érték, és hatalmi viszonyok, különböző politikai, gazdasági és társadalmi feszültségek azonban térségünk helyzetét és az integrációs folyamat jövőjét is bizonytalanabbá tették. Az európai integrációs folyamat, kezdeti óta a legjelentősebb kihívásokkal került szembe, amelyekre a tagállamoknak és az intézményeknek sürgősen választ kellene keresnie és adnia. A világgazdasági válság következményei, az euróövezet válsága és különösen Görögország, Spanyolország és Portugália problémái világossá tették, hogy számos, korábban racionálisnak látszó megoldás alkalmatlan az új problémák kezelésére. A közös monetáris és az államokra épülő fiskális politika közti korábban is jellemző kontraszt pl. fenntarthatatlannak bizonyult. A maastrichti kritériumok a papírforma szerint fennmaradtak, a gyakorlatban azonban több fontos állam hagyta figyelmen kívül gazdaságpolitikájában. Nemcsak a korábbi „törésvonalak” szélesedtek, hanem újak is képződtek a hatalmas mértékben eladósodott államok körének kialakulásával. Olyan reformok, mint az Európai Stabilitási Mechanizmus létrehozása vagy az Európai Központi Bank tevékenységi körének bővítése messze nem bizonyultak elegendőnek. A megoldatlan problémák szaporodása kedvezőtlenül hatott a térség államainak gazdasági növekedésére, a lakosság életviszonyaira, az üzleti világra, a versenyképességre.

Más problémák is jelentkeztek. A kezdetek óta jellemző távolságot a brüsszeli bürokrácia, az unió intézményei és a tagállamok polgárai között az Európa parlament megnövekedett jogköre ellenére, a válságok tovább mélyítették. A döntően nemzeti talajon burjánzó populizmusnak nevezett, de különböző forrásokból táplálkozó és eltérő jellegű neonacionalizmus különösen felerősítette az Unió-ellenességet, ami ugyancsak különböző jelszavakkal és eltérő „nemzeti” prioritásokkal „fűszerezve” jelent meg. Az egyik legáltalánosabb ezek között a nemzeti szuverenitás „helyreállítása” és – talán a legbizarrabb – az egyik tagállam EU-val szemben vívott „szabadságharca” voltak.

A közvélemény körében a legtöbb országban gyengült az egyébként is bizonytalan európai identitástudat is. A megváltozott külső feltételek, az orosz-ukrán konfliktus és különösen a mediterrán térségben kibontakozott súlyos válsághelyzet következményei tovább növelték az EU problémáit és megvilágították a tagállamok közötti megnövekedett érdekkülönbségeket. A külpolitikai intézményrendszer erősítése, az európai külügyi munkát ellátó szolgálat létrehozása (European External Action Service) voltak hivatva a külső feltételekkel kapcsolatos feladatok közös kezelésére. Az EU Külügyi Tanácsa (Foreign Affairs Council) elnöki posztjának „állandósítása” és a minősített többségre épülő szavazási rendszer bevezetése részben javították az intézmények ha-

tékonyságát a külügyekben. Mindez azonban nem bizonyult elegendőnek összehangolt, „közös” külpolitikai célok eléréséhez. Nem sikerült összhangot teremteni a külügyek illetve a külkapcsolatok különböző dimenziói között. 2015-ben, a több mint egymillió „váratlan vendég” és a kezelésükkel kapcsolatos problémák tovább mélyítették az Unió súlyos helyzetét. Ez részben az EU térséget különösen jelentős mértékben érintő globális transzformációkkal is összefüggött. Ezek között tanulmányom keretében két témával – különös fontosságuk miatt – részletesebben foglalkozom a következőkben: az egyik a demográfiai kihívás, a másik a hatalmi viszonyokban végbemenő változások és ezek hatása az EU-ra.

EURÓPA ÉS A GLOBÁLIS DEMOGRÁFIAI KIHÍVÁS

Azért kezdem a demográfiai kihívás problematikájának vizsgálatával, mert 2015-ben sokan, részben ezzel hozták kapcsolatba az EU keretében a térségre „zúdult” tömeges bevándorlást, ami új, sajátos válsághelyzetet teremtett. Egyes politikusok és elemzők ezt új népvándorlásnak nevezték. Az Európába irányuló migráció azonban csak egyik mellékösvénye a XXI. század jelentős részét valószínűleg végigkísérő globális migrációnak. A globális folyamat komponensei között a legjelentősebb a falvakból a városokba irányuló sok százmillióss népességáramlás. Tömeges méreteket ölt a természeti vagy környezeti katasztrófák, illetve a harci cselekmények által sújtott területek lakóinak áramlása is a „nyugodtabb” régiók felé. Az európai térséget célzó tömegek migrációjában a közel-keleti és észak-afrikai konfliktusokkal kapcsolatos menekültáradat keveredik számos más országban az elmúlt két-három évtizedben kialakult, és a XXI. században felerősödött tartós emigrációs tolóerőnek a hatásával. Ez utóbbi a fejlődő világ számos államában még évtizedekig jellemző marad, s nemcsak az EU államait érinti.

Az elmúlt években az EU jövőjével összefüggésben a népesség szaporodásával kapcsolatos demográfiai kihívás problémáit a szakirodalomban és a politikában sokan csak a térség lakói „előregedésének” várható következményeire szűkítették. A problémák azonban globálisak és Európában is sokkal összetettebbek.²

A XXI. század során valószínűleg befejeződik a világon az átmenet egy új demográfiai korszakba és lezárul egy többszáz éves ciklus.³ Az átmenet az új szakaszba a fejlett ipari országokban lényegében a XX. században végbement, sőt egyes fejlődő országokban is megkezdődött.⁴

2 Lásd részletesen: Mihaly Simai (ed) (1995): *Global Employment. An international investigation into the future of work*. London, Tokió: ZED Books and United Nations University Press

3 E ciklus kezdeti szakaszában, 1797-ben jelent meg Malthus híres tanulmánya az "Essay on Population". Megállapításairól, ezek realitásáról, jóslatainak beteljesüléséről illetve tévedéseiről lényegében azóta is vitatkoznak a társadalomtudósok. Malthus az angliai viszonyokban és a francia forradalomban látta a demográfiai robbanás főbb társadalmi következményeit. Jóslata az éhség, az alultápláltság növekedéséről, a népesség növekedésének és az anyagi javak előállításának egyenlőtlén versenyéről Angliában nem teljesült. Azokban az országokban, pl. Írországbán, amelyek nem voltak képesek a termelés és a termelékenység növelésére, ahol az urbanizáció is lassabb és ellentmondásosabb volt, az éhes szájak gyors növekedése tragikus problémákat okozott. A XXI. század elején sok fejlődő ország számára megoldhatatlan problémák forrása a gyors népszaporulat.

4 Az 1960-as években a föld népessége évi átlagban 2%-al nőtt. A legjelentősebb abszolút növekedésre a 80-

1. táblázat: A világ népességének növekedése

Időszak	Népességszám	Időtartam
1800-ig	1 milliárd	
1800-1930	2 milliárd	130 év
1930-1960	3 milliárd	30 év
1960- 1975	4 milliárd	15 év
1975-1988	5 milliárd	13 év
1988-2001	6 milliárd	13 év
2001-2012	7 milliárd	12 év
2012-2020	8 milliárd	8 év
2020-2050	9-10 milliárd	30 év

Forrás: ENSZ Népesedési Világalap

A következő fél évszázad során az ENSZ demográfiai prognózisa szerint a XXI. század második felében a népesség elérheti a 11 milliárdot bolygónkon, s vagy ezen a szinten stabilizálódik, vagy – valószínűleg – lassan csökkenni fog. A XXI. század első felében azonban a fejlődő világban, elsősorban Afrikában még jelentős népességnövekedésre kerül sor. A globális „demográfiai polarizáció” alapja az, hogy a népesség várható növekedésének 95%-a az alacsony jövedelmű országokban fog végbemenni. A következő harminc esztendő során évente várható mintegy 78 millió új földlakó közül kb. 40 millió 5 országban látja meg a napvilágot: Indiában, Kínában, Pakisztánban, Indonéziában és Nigériában. Az Európai Uniót alkotó térség népessége valószínűleg 40-50 millióval csökken.⁵ A kelet-európai országokban a csökkenés még nagyobb lehet. A történelmi

as években került sor, évi 86 millió főre. A 60-as években egy fejlődő országbeli nő átlagosan 6 gyereket szült fogamzóképes korában. A század végére ez háromra csökkent. A csökkenés az életmód megváltozásának és a fogamzásgátlók használatának volt betudható. A fejlődő országok jelentős részében a különböző felekezeti tilalmak ellenére nőtt a fogamzásgátlók használata. A fejlett ipari országok 70%-os arányával szemben az afrikai nőknek még mindig csak 20% -a használ fogamzásgátló szereket.

5 Történelmi, demográfiai becslések az átlagos élettartam alakulására vonatkozó kutatások alapján arra a következtetésre jutottak, hogy azoknak a 65 éven felülieknek, akik a világon eddig éltek, ma a kétharmada él. A világ legöregebb országa Svédország, ahol a lakosság 18%-a 65 éven felüli. Az átlagos európai nő, aki fogamzóképes korú, átlagban 1,7 gyereket szül. A népesség újratermeléséhez 2,1 gyerekre van szükség. Ha a német születési arányok a mai szinten maradnak (1,3 gyerek), a német lakosság 300 éven belül kihal. Írország és Izland az a két ország Európában, ahol elegendő gyerek születik a lakosság szinten tartásához. A legkevesebb gyerek Olaszországban születik. Az európaiak ma a világ lakosságának 10%-át teszik ki 2050-ben 4%-ra zsugorodnak. A 2020-ra a 65 éven felüliek aránya felülmúlja a 14 éven aluliakét Európában. A férfiak várható élettartama az EU-ban 80 a nőké 82 és fél év. A hatvan éven felüli férfiak kevesebb, mint 5%-a munkaképtelen. Minimálisan évi 1,5%-os egy főre jutó GDP növekedésre van szükség a jelenlegi szociális terhek viteléhez a következő 50 év során. A 65 éven felüliek egészségügyi kiadásai négyszer nagyobbak, mint a 65 éven aluliaké. Az EU lakosságának 80%-a elfogadja azt, hogy az időskorúak eltartása társadalmi kötelesség.

változásokra vonatkozó számítások szerint 1700 körül Európa lakóinak száma 126 millió, 1800-ban 150 millió volt. 1800-1900 között került sor az „európai népességrobbanásra” s 1900-ra közel 300 millióra nőtt földrészünk népessége.⁶ Az ENSZ adatai szerint 2015-ben 740 millió ember élt az európai kontinens államaiban, ezen belül az EU-ban 508 millió. A világszervezet demográfiai prognózisa szerint a következő változások valószínűsíthetők Európában:

2.táblázat: Az ENSZ demográfiai prognózisa Európában

Év	Népességszám
2030	738 millió
2050	707 millió
2100	646 millió

Forrás: United Nations (2015): World Population Prospects: The 2015 Revision. Department of Economic and Social Affairs, Population Division

A fejlett világban, az államok többségében a születések alacsony száma, az átlagos életkor növekedése és az idősebb korosztályok magas aránya lesz jellemző. Nemcsak az európai térség, hanem a fejlett országok aránya egészében véve is tovább zsugorodik a föld népessége. A fejlődő országokban különösen lényeges probléma marad a munkaképes korúak arányának gyors növekedése, akik számára munkaalkalmakat kellene biztosítani. Ehhez azonban a gazdasági növekedés üteme és szerkezete nem kedvező. A technika fejlődése globális viszonylatban sem „foglalkoztatásbarát”. Sem a fejlettebb ipari országok, sem pedig a fejlődő országok nincsenek felkészülve a „foglalkoztatottsági válság” tartósnak ígérkező társadalmi, politikai és gazdasági következményeinek kezelésére. Az adott helyzetben a domináló érdekviszonyok sem kedvezőek ehhez.

A követelmények és a feladatok között egyre nagyobb hangsúlyt kap a generációközi gazdasági és társadalmi kérdések megfelelő kezelésének szükségessége is. Az egyik probléma a munkaképes korosztály terheivel kapcsolatos. A demográfiai folyamatok nyomán az „eltartás” követelményei sok országban sajátos „társadalmi harapófogót” alakítottak ki. Az eltartandók nagyobb hányadát természetesen továbbra is a legfiatalabb korosztály, a gyermekek alkotják, azonban gyorsan nő az idős korosztályok aránya is. Nem áll érdekében a társadalmaknak, hogy pl. a korösszetétel változása nyomán a nyugdíjakkal és az egészségügyi kiadásokkal megnövekedett terhei rontsák a következő nemzedékek lehetőségeit életfeltételeik javítására, mivel a csökkenő arányú hagyományos munkaképes korú korosztályoknak több embert kell majd eltartani. Kialakult ugyan egy lényegében munkaképes korcsoport, az „idősebb középkorúak”, akik számára viszont új munkalehetőségeket kellene teremteni, ami viszont nehezítheti a fiatalok foglalkoztatásának növelését. A generációs konfliktusok sajátos forrása lehet a technikai fejlődés egyik fontos következménye és követelménye is. A tudományos és technikai változások jellege, az új,

⁶ Cameron, R. (1993): *Concise Economic History of the World*. New York: O.U.P.: 193.

a „datcom” generációk belépése számottevően növelik a fiatalabb nemzedékek fontosságát az emberi erőforrások keretében, akik nemcsak rugalmasabbak, hanem gyorsabban és könnyebben képesek befogadni és működtetni az új technikát. A technikai fejlődés és ezzel összefüggésben a társadalmi munkamegosztás átalakulása meggyorsítja a nők egyenjogúságának és társadalmi részvételének folyamatát is.

Európában a munkaképes korúak arányának csökkenését ellensúlyozni igyekvő lépések között jelenleg több alternatíva foglalkoztatja a szakembereket és a politikusokat. Az egyik alternatíva az államok radikális beavatkozása a demográfiai folyamatokba a népszaporulat növelése érdekében azokban az országokban, ahol a lakosság csökkenése különösen jelentős méreteket ölt. Ez vagy drasztikus beavatkozást követel az egyének és a családok életébe, a jövedelmek elosztásába, vagy pedig a költségvetést terhelő, tehát az egész társadalomra hárított különleges ösztönzőket kíván.

A másik alternatíva az, hogy a technikai fejlődés gyorsításával növeljék a munkaképes korúak termelékenységét és az általuk megtermelt elosztható új értékek tömegét. Ily módon nagyobb számú eltartottról tudjanak gondoskodni a dolgozó korosztályok jelentősebb megterhelése nélkül. Lényegében az ún. új középkorúak és a nők munkába állása is az eltartási terhek csökkenését is jelenti. Mindez azonban megköveteli a képzési rendszernek és a társadalmi munka szervezetének átalakítását, a vállalkozások arra való ösztönzését, hogy nagyobb, új értékeket állítsanak elő.

A harmadik alternatíva a bevándorlás szabadabbá tétele vagy ösztönzése az érintett országokban. Az elmúlt évszázadokban az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland fejlődése az őslakosság „sikerese” kiirtása nyomán a bevándorlásra és a bevándorlókra épült. Öt évszázadon keresztül az európai kontinenst döntően az emigráció, az elvándorlás jellemezte. A kivándorlás arra is eszközül szolgált, hogy Európa exportálja a szegény népesség egy részét. Lehetőséget ajánlott azonban a jobb életet remélők, valamint a kalandvágyók, sőt a bűnözők számára is. A XX. század világháborúinak következményei is ösztönözték a kivándorlást. Az 1960-as évek óta különösen Nyugat-Európára növekvő mértékben vált jellemzővé a bevándorlás, részben a volt gyarmatokról, részben a földrész kevésbé fejlett államaiból. A század vége felé az EU fejlettebb államaiba irányuló bevándorlás folyamata a gazdasági növekedés lassulása és a munkanélküliség növekedése miatt jelentősen mérséklődött. Az EU bővülése nyomán a munkaerőáramlás szabadabbá tétele ugyanakkor új hullámot indított el a kevésbé fejlett tagállamokból. Az EU-ban, különösen néhány országban a munkaképes korúak arányának és abszolút számának csökkenése valószínűleg elkerülhetetlennek tűnik. A tolóerők döntően a világ demográfiai és gazdasági polarizáltsága erősödésével kapcsolatosak. A XXI. században a migrációt ösztönző tolóerők globálisan különösen intenzívek lesznek olyan fejlődő országokból, ahol a munkaképes korúak aránya magas és a foglalkoztatási lehetőségek rosszak. Az oktatási rendszer fejlődése, a közlekedési feltételek javulása és a média által is felerősített demonstrációs hatás tovább ösztönzi és gyorsítja az emberek mozgását nagy távolságokra. Az EU térség elvileg büszke is lehetne arra, hogy vonzóereje megnőtt, hiszen a bevándorlás nemcsak a jobb lehetőségeknek, de a demokratikus légkörnek is köszönhető. A bevándorlás azonban igen összetett probléma lett a fejlődés lassulása, a munkanélküliség és különösen a fiatalok közötti munkanélküliség miatt. Gyakran hangoztatott vélemény, hogy az EU versenyképességét növelhetné a magasan képzett munkaerő beáramlása a világ kevésbé fejlett térségeiből. Ebben részben verseng az USA-val, Kanadával és Ausztráliával is. A versenyben azonban egyik fő kérdés az, hogy mennyire képes és hajlandó a társadalom a be-

vándorlással járó költségek vállalására, valamint a kulturális, etnikai és vallási sokrétűség elfogadására. Ez Európában még a demokrácia hagyományos államaiban is egyre nehezebbnek tűnik.

A bevándorlókkal kapcsolatos társadalmi ellenállásban és gazdasági integrálódásukban új fejezet kezdődött 2015-ben. Sürgős választ kellene adni két kérdésre: egyrészt arra, hogy miképpen enyhíthetnék a bevándorlási nyomás növekedését a térségtől délre eső afrikai és ázsiai államokból, hogy ezzel elkerüljék újabb tömegek beözönlését, másrészt arra, hogy miképpen tudnák gyorsan és hatékonyan úgy bekapcsolni az új bevándorlókat a gazdaság vérkeringésébe és a társadalom hálózatába, hogy azok a fogadó ország érdekeit hatékonyan szolgálják és elkerüljék a további feszültségeket.

AZ EU, A GLOBÁLIS HATALMI STRUKTÚRA ÉS AZ ÚJ KÜLPOLITIKAI STRATÉGIA

Az EU jövőjét befolyásoló és válaszra váró másik kérdéskör: miképpen reagáljon az EU a térség helyének és helyzetének megváltozására a globális hatalmi viszonyok rendszerében. Ennek két dimenziója, a politikai-katonai és a gazdasági erő természetesen nem azonos módon és mértékben befolyásolja az európai térséget. Vannak azonban közös európai érdekek, amelyek a tagállamok érdekviszonyai közös nevezőjének tekinthetők. Az EU tagjai, a világ más államaihoz hasonlóan, érdekeltek a globális béke és biztonság fennmaradásában, a nemzetközi jogra és különösen az emberi jogokra épülő világrend fenntartásában. Közösek a fenntartható fejlődés három tartóoszlopának, a gazdaságnak, a társadalminak és a környezetinek erősítésével kapcsolatos érdekek is. Az Unió valamennyi állama érdekelt abban, hogy megakadályozzák bármely külső hatalom törekvéseit olyan függőségi viszonyok megteremtésére, amelyek működőképessége és jövője szempontjából veszélyesek és természetesen abban is, hogy elkerüljék illetve, hogy kivédjék a térség ellen irányuló katonai támadást és megakadályozzák a terrorista akciókat. Lényeges közös érdek az energia- és nyersanyagellátás biztonsága, a térségen kívüli államokkal és a külső piacokkal való kapcsolatok fenntartásához szükséges tengeri, légi, kibernetikai és más kommunikációs rendszerek nyitva tartása. Közös érdek az EU államai által elfogadott közös értékek biztosíthatósága is. Ezek a közös érdekek alapjai lehetnek, de valószínűleg nem lesznek elegendőek ahhoz a feladathoz, amellyel az EU külügyeinek intézőit megbízták átfogó közös stratégia kidolgozására.

Kérdéses, hogy milyen céljai lehetnek a közös külpolitikai és biztonsági stratégiának, hiszen az EU a globális politikai és katonai hatalmi viszonyok rendszerében nem képvisel olyan egyetemes, homogén tömböt, mint az USA, Oroszország, Kína vagy más hatalmi központok a multi-polarizálódó világban. A katonai hatalmi erőterében az EU keretében tulajdonképpen három katonai középhatalom működik: Anglia, Franciaország és Németország. Az első kettő globális fontosságú nukleáris hatalom is, és az USA, Oroszország és Kína mögött a negyedik illetve az ötödik helyen szerepelnek a sorrendben. A katonai erőt tekintve ugyanakkor az USA gyengébb partnereiként a NATO-ban különösen lényeges szerepet játszanak. A katonai kiadásokat, a hadseregek nagyságát és mobilitását tekintve természetesen nem képviselnek az USA-t akárcsak megközelítő erőt. A globális szerepet igénylő észak-atlanti rendszerben azonban döntő tényezők, gyakorlatilag nélkülözhetetlenek.

Az Európai Unió globális politikai szerepével és súlyával kapcsolatos belső problémák külö-

nösen fenyegetőek lehetnek. A jövőt illetően ezek alapján egyik lényeges kérdés, hogy az elmúlt évek fejleményei nyomán politikai és katonai szempontból a jövőben „mennyit ér” majd az EU mint hatalmi tömörülés? Az Egyesült Államok számára ez azért is fontos, mert a globális geopolitikai rendszerben nincs Amerikának más, hasonló jellegű és globális jelentőségű szövetségese. Nem egyszerűen arról van szó tehát, hogy Németország, Franciaország, Anglia, vagy Olaszország saját érdekeit és céljait helyezi majd előtérbe. Ezek korábban is jelentősen befolyásolták a közösség érdek és értékviszonyokat olyan kérdésekben, mint pl. a közös katonai terhek vállalása vagy a viszony Oroszországhoz. A jövő szempontjából különösen veszélyes, hogy nemcsak a kisebb és a globális viszonyok szempontjából nem jelentős államokban erősödött meg a közvéleményben a nemzeti populizmus köntösébe öltözött és időnként a neofasizmus határait „súroló” belpolitika, amelyik végső soron aláássa az EU-t is. Az EU mint szervezet, elkötelezte magát arra, hogy a jog, a szabadság és a biztonság térsége és egyik fontos, globális bázisa legyen. Ez a XXI. század világában nemcsak általában az emberi jogok védelme, a béke és a biztonság szempontjából lényeges, hanem a közös fellépés biztosítója is pl. a terrorizmus elleni harcban és az illegális tevékenységek (embercsempészet, emberkereskedelem, kábítószer forgalom, nemzetközi bűnözés) elleni közös küzdelemben.

Az elmúlt évtizedekben gyengültek az észak-atlanti térséget összetartó érdekviszonyok is, ami lényegében az Amerika-ellenesség erősödésének jele és következménye is. Kérdéses, hogy mindebben, az érdekviszonyokon túlmenően, milyen szerepet játszik az államok vezetésében a „nemzedékváltás”. A 60 éven felüliek, akik még tapasztalták a hidegháborús viszonyokat, útban vannak a politikai rendszerek kijáratára felé. Az ún. „dotkom” nemzedékben, vagyis a 35 éven aluliak körében különösen erős az a vélemény, hogy az EU-ra mint a béke garanciájára úgysem lehet számítani. Nem arról van szó, hogy e generáció meghatározó véleményalkotói vissza akarnak térni a megosztott, feszültségekkel terhelt Európához. Mindenütt vannak persze a régi idők iránti nosztalgia hívei vagy újralesztői. A fiatalabbak körében az egyik legnagyobb probléma azonban talán az, hogy az EU számukra kevés perspektívát ajánl.

Az új, közös stratégia kialakításának egyik reális és fontos célja lehet az EU súlyának és szerepének növelése a világpolitika és a globális politikai, gazdasági és környezeti biztonság kérdéseivel kapcsolatos közös döntési folyamatokban. Hozzájárulhat a prioritások meghatározásához, a tagállamok orientálásához magatartásuk alakításában, segítheti az integrációs szervezet apparátusát mindazokon a területeken, amelyek a térségen kívüli államokhoz való viszonyban lényegesek. Irányt mutathat az EU külső partnerei számára is, beleértve az EU szerepét az ENSZ-ben. Eszköze lehet annak is, hogy az EU tagállamai elkerüljék olyan szerep vállalását, amely egyes régiók destabilizálásához járulhat hozzá.

Az EU-térség közös politikai befolyása egyébként jelenleg is jelentős a multi-polárisabbá váló világ multilaterális szervezeteiben annak ellenére, hogy az EU, mint szervezet nem tagja az ENSZ-nek. Sajátos módon alakult a múltban is az EU és az ENSZ viszonya. Törekvései ellenére az EU csak megfigyelői státusszal rendelkezik a Világszervezetben. 1963 óta, amikor ezt a státuszt megadták az ENSZ tagállamai, állandóan igyekszik Brüsszel elérni az ENSZ-tagságot. Ez egyes szervezetekben sikerült is. Miután a lisszaboni egyezmény nyomán kialakult az „elnök” és a „külgügyminiszter” funkciója, az EU joggal számított arra, hogy teljes jogú tagja legyen a Világszervezetnek is. Az ezzel kapcsolatos szavazás azonban elmaradt. Nemcsak az EU keretein kívüli államok között vannak olyanok, amelyek ellenzik az EU tagságát. Valószínűleg a tagállamok között is problémát okoz ez néhánynak. Az ENSZ-tagság tetőznél be tulajdonképpen az EU-nak

mint államokkal egyenrangú képződménynek legitimizálását a nemzetközi multilaterális rendszerben, ami pl. a Biztonsági Tanácsban komoly probléma lenne.

Természetesen a világ államai számára is fontosak az EU belső viszonyai. Közös állásfoglalásaik súlya jelentős a globális kérdésben illetve konfliktusban, lényeges a multilaterális politikák formálódásában. Ezt bizonyította pl. a 2015-ös párizsi klímakonferencia is. Az EU befolyása a fejlődő világ különböző térségeiben segélypolitikája, külkereskedelme és tőke kivitele miatt különösen jelentős. E térségek közül talán a legnagyobb befolyása Afrikában van. Ebben szerepet játszik a helyi elit, amellyel a gyarmati rendszerben kialakult és fennmaradt személyi, kulturális és nyelvi kapcsolatokat segítette fenntartani a Commonwealth vagy a frankofón országok szervezete. Az EU politikai befolyását erősíti az európai kormányok tapasztalt és viszonylag rugalmas diplomáciája is e térségben, amely általában nem a fenyegetésre vagy az erőre épít. Nem hanyagolható el az európai politikai befolyás egyik további fontos forrása sem: az a tény, hogy a kereszténység központjaként nemcsak katolikus és protestáns vallási közösségekre, hanem társadalmi szervezetekre is építhet. Kísért azonban a múlt is.

A fejlődő világban, különösen Afrikában és Ázsiában, politikusok és társadalomtudósok gyakran hangsúlyozzák, hogy Európa, illetve az EU, mint a térség fő hatalmi központja, nem lehet „normaformáló” számukra. Ez különösen megerősödött az elmúlt néhány évben az iszlám világban. Nemcsak a gyarmatosításért és a két világháborúért tartják sokan felelősnek Európa vezető államait. Miközben az EU úgy igyekszik megjelenni a világban mint a szabadság, a nyitottság és a nemzetközi szolidaritás bajnoka, a világ egy része – legalábbis politikai-filozófiai és történelmi megközelítésben – úgy tekint térségünkre, mint a hagyományos imperialista politika új köntösbe öltöztetett megjelenítőjére, amelyben az apák, a nagyapák, a dédnagyapák, illetve elődeik hatalmas pusztítást hoztak számukra. Továbbra sem tűnt el, de halványult a fejlődő országokban a történelmi vád a gyarmatosítás szörnyű bűneiért, a rabszolgaságért és hatalmas tömegek megöléséért, amelyekre hol a fehér ember „felelőssége”, hol a kereszténység terjesztése, hol pedig egyszerűen a hatalmi politika nevében került sor. Azt is gyakran Európa szemére hányják, hogy átláptálda a nacionalizmust, kialakította a társadalmakat átalakító gyarmati piacgazdaságot, sőt, a gyarmattartók nyelvét is rájuk kényszerítette. Sokan elismerik természetesen, hogy Európa igen sok pozitív elemet is hozott. Elismerik úttörő szerepét az oktatási rendszerben, a higiénia és a közegészségügy terjesztésében is. Figyelemreméltó az is, hogy Európa hozzájárult az iszlám államokban is egy sajátos helyi „liberális értelmiség” kialakulásához, amelyik a modernizációban jelentős szerepet játszik.

Az EU-nak, mint a világ legnagyobb és leghatékonyabb integrációs tömörülésének szerepe a gazdasági hatalmi viszonyok rendszerében jóval megalapozottabb, mint a politikai-katonai összefüggésben. A közös kereskedelem- és versenypolitika ebben döntő tényező. Igen jelentős az EU egységes piacának vonzereje, amelynek keretében sikerült megteremteni és mindeddig fenntartani a közös valutát és biztosítani az emberek, az áruk és szolgáltatások áramlásának szabadságát. Tudományos és technikai bázisa a legtöbb területen elvileg kedvező ahhoz, hogy szembenézzen a XXI. század lényeges globális kihívásaival.

Európa és az EU-térség azonban a XXI. században különösen súlyos problémákkal küszködik. A pénzügyi válság következményei gyengültek ugyan, de a hatalmas adósságállomány, a bankrendszer bizonytalansága és néhány államának válsághelyzete tovább kísértenek. A térség államainak többsége nem volt képes megfelelően igazodni a globális verseny új feltételeihez. Az EU államainak együttes súlya a világ bruttó termékében az elmúlt évtizedben jelentős mérték-

ben csökkent. Aránya az áruk és szolgáltatások világkereskedelmében a 2004-es közel 19,5%-ról 2014-re 16,4%-ra esett. Sem ezek a problémák, sem pedig a szociális gondok nem jelentik azonban azt, hogy Európát és az EU térséget elkerülhetetlenül gazdasági hanyatlásra ítélték a történelem rendező erői. Azt jelzik, hogy számottevő reformok nélkül nem lesz képes a felhalmozott „emberi tőke”, tudományos potenciál és gazdasági bázis mobilizálására a globális versenyben. Mindez nemcsak az EU-ra mint intézményre vonatkozik, hanem azokra az államokra is, amelyek az EU-t végső soron működtetik.

AZ EURÓPAI JÖVŐ ALTERNATÍVÁI

Milyen alternatívákat rajzolnak ki az említett és más külső és belső tényezők az EU jövőjének formálódásában? Valóban jelzik-e az álom végét, esetleg valamilyen ébredés kezdeteit?

Gyakran hangoztatott (és jogos) az a vélemény, hogy az EU nem kész építmény, hanem szinthe állandó átalakulásnak kitett építkezési folyamat. A nemzetközi politikai szociológia nyelvén fogalmazva, az EU tulajdonképpen sajátos társadalmi-gazdasági konstrukció. Semmi sem befejezett az építkezés e folyamatában. Az építmény a XXI. század második évtizedének közepén tulajdonképpen továbbra is olyan „euroamorfként” jellemezhető, amelyből a következő évtizedekben még lehet torony, fellegvár, vagy szétszórt épületekből álló és tovább bomló települések hálózata is. Az európai építkezési folyamat is sajátos. Befolyásolja a politikai éghajlat, a térségen kívüli hatások, az építők kulturális és vallási hagyományai, konfliktusai, közös érdekei, a „konstruktörök” elképzelései, a „fővállalkozók” politikája és bizonyos tagállamainak időnként romboló magatartása. Lényeges az építők anyagi bázisának alakulása is. Nem véglegesek az EU földrajzi határai sem, tovább formálódik hatalmi kompetenciája s az államok integráltságának mértéke is. Még összetettebb probléma az emberek formálódó európai identitásának ellentmondásossága. Ennek hullámzásai, esetleges átmeneti csökkenései a XXI. század első évtizedének végén különösen jelentős problémát jelentenek sok tagállamban.

Az angliai népszavazás kimeneteléből is következik a XXI. század második évtizedében a korábbi feltételekhez képest sokkal bonyolultabb körülmények között folytatódik. A világgazdasági válság következményei, amelyek a globalizáció folyamatát részben lassították, a világ gazdasági térképének átalakulása, a globális verseny új tényezői és résztvevői a nemzetközi politikai viszonyok multi-polaritásának erősödése, a globális környezeti válság és más kihívások és változások, nemcsak az EU fejlődésének külső feltételeit, hanem tagállamainak érdekviszonyait és prioritásait is módosították. Súlyos válságot élt át a közös monetáris rendszer. Nőtt a térség keretében a szegényebb körzetek aránya. A gazdasági fejlődés lassulása és a magas munkanélküliség is hozzájárult az állami adóbevételek viszonylagos csökkenéséhez s ezzel egyidejűleg a szociális problémák növeléséhez. Nőtt az EU keretében a szürke- vagy feketegazdaság aránya. A válság még nyilvánvalóbbá tette azt is, hogy az EU etnikai és gazdasági diverzifikálódásának következményeit sem a korábbiakban kialakított keretek, sem pedig a 2020-ig, illetve az ezt követő évtizedekre előirányzott programok sem lesznek képesek megfelelően kezelni. Megváltozott a mikroökonómiai feltételrendszer is. Nem jelentéktelen változás az is, hogy az európai bázisú transznacionális társaságok egyre több gazdasági tevékenységet telepítettek ki a fejlett országokból, s megnövekedett függőségük az Európán kívüli piactól is. Ugyanakkor az EU térségen kí-

vüli bázisú nemzetközi társaságok jelentős befektetéseket szereztek és tovább növelik szerepüket az egységes piacon.

Az átalakuló világban nemcsak térségünk népei és államai, hanem a külső világ számára is igen lényeges kérdés az EU-építmény és az építkezési folyamat alakulása a következő évtizedekben.

A fenntartható fejlődés európai vonatkozásai, a klímaváltozásokkal és a globális felmelegedéssel összefüggő európai uniós politika kialakítása és érvényesítése, az EU térség biztonságpolitikai problémái, hatékony közös politika kialakítása, a tömegpusztító fegyverek terjedésének korlátozására, a terrorizmus elleni harc, a részvétel a globális programokban a szegénység, éhezés és a járványos betegségek leküzdése érdekében fontos tételei annak a hosszú listának, amelyik az EU előtt álló globális kihívásokat tünteti fel. A témák rendkívül szerteágazóak és mindegyik, külön-külön is komoly veszély és kockázati forrás. Egy dolog azonban közös bennük. Egyetlen EU tagállam sem számíthat arra, hogy egyedül tudja megvédeni és érvényesíteni érdekeit. Az EU sem remélheti, hogy vállalkozhat a kihívások kezelésére a globális együttműködés nélkül. Van egy további közös jellemzője is a „listának”. Szinte minden témában lehetnek a tagállamok között különbségek a kihívások jelentőségét és a követendő politikát illetően. Olyan jelentős érdekkülönbségek azonban nincsenek, amelyek végső soron ellehetetlenítenék a kompromisszumokat, a közös nevező kialakítása érdekében és a közös fellépést a multilaterális és multipoláris világban. A jövőben sem adják fel azonban könnyen a kormányok előjogaikat és engedik át a stratégiaformáló döntéseket az EU intézményeinek.

Mint minden építmény, így az EU esetében is választ kell keresni arra, hogy a további építkezéshez milyen erősek az alapok. Megfogalmazhatók maximális és minimális követelmények az épület struktúrájának fenntarthatóságában és fejlesztésében.

A maximális követelmények között talán a legdöntőbb a politikai dimenzióban a tagállamok és különösen két vezető állam, Németország és Franciaország politikai és gazdasági érdekeltsége és együttműködési készsége az integrációs folyamat folytatódásában és az intézményrendszer fenntartásában. Jogi szempontból a stabilitás átlátható, rugalmas, és szükség esetén továbbfejleszthető szabályokat és ezek betartásának biztosíthatóságát jelenti. Gazdasági szempontból fenntartható, a tagállamok többségében reális feltételek melletti potenciális növekedésük elérhetősége szempontjából az ehhez szükséges tényezők biztosíthatósága a döntő. Szociális szempontból különösen fontos követelmény a jóléti állam alapvető szolgáltatásainak biztosíthatósága és a lakosság életviszonyainak kiszámítható javulását előmozdító elosztási viszonyok fennmaradása. A közösség anyagi kötelezettségei szempontjából az integráció bővülése és mélyülése során szükségessé vált változások teljesíthetősége tűnnek a leglényegesebbnek. A minimális követelmények között a legfontosabbnak azt tartom, hogy az alapokat ne rendítsék meg annyira az elkerülhetetlen válságok, belső vagy külső eredetű megrázkódtatások, hogy az intézmény romba dőljön. 2015-ben az EU alapjainak „tűróképessége” vagy fenntartó képessége még elegendőnek tűnik az építmény fennmaradásához. Az építőipari hasonlatot folytatva: bizonytalanabbá vált azonban az építkezés folytatódásának iránya és üteme. Figyelembe kell venni természetesen, hogy belátható időn belül nem valószínű, hogy az államok, mint intézmények „elhalványulnak” és a határok eltűnnek, illetve, hogy az EU szövetségi állammá, globális hatalommá válik. A tagállamokban elkerülhetetlen az esetleges kontraszt állandó jelenléte és a mérlegelés saját tényleges vagy vélt érdekeik és a közös érdekek között. Sok tényezőtől függ az, hogy kik és milyen indokkal és esz-

mei-politikai háttérrel fogalmazzák meg a tagállamokban a nemzeti érdekeket. Részben ugyanez vonatkozik a közös érdekekre is. Egyik fő veszély az Unió számára az, hogy egyes tagállamai növekvő mértékben hagyják figyelmen kívül, illetve nem teljesítik vállalt kötelezettségeiket és a szervezet keretében véget nem érő viták fojtják meg az együttműködést. További probléma, hogy egyes államok képesek kedvezően fejlődni, mások azonban növekvő mértékben csúsznak le. Nem lehet kizárni olyan törekvések sikerét sem, amelyek az aszimmetrikus feltételekre hivatkozva, a közös szabályok és politikák helyébe bizonyos területeken sajátos „a la cart” rendszert igyekeznek bevezetni.

A kevésbé fejlett tagállamok számának szaporodása nyomán az EU jövőjének egyik legnehezebb kérdése lett – és a jövő szempontjából is igen lényeges marad –, hogy miképpen kezelje és végső soron képes-e mérsékelni, illetve megszüntetni azokat a problémákat és feszültségeket, amelyek a tagállamok eltérő fejlettségi szintjéből adódnak. Az EU-szerződés felhatalmazta a szervezetet (és egyik vonzóereje továbbra is ez), hogy „mozdítsa elő a gazdasági teljesítmény magas fokú konvergálódását az életnívó emelését és az élet minőségének javítását, a gazdasági és társadalmi kohéziót és a szolidaritást a tagállamok között...csökkentsse a különbségeket a különböző régiók között a fejlettségi szintben, s a kedvezőtlen helyzetben lévő térségek elmarginalizáltságát, beleértve a falusi körzeteket is”⁷.

Különböző pénzügyi, kulturális és tudományos programokat dolgoztak ki a felzárkóztatás érdekében. A közép- és kelet-európai országok politikusai és közvéleménye az EU-tagságot gyakran csak egy meglehetősen rövid távú pénzügyi „input-output” nézőpontból értékelte: mennyivel kell hozzájárulnunk az EU közös kasszájához és mit kapunk onnan. Ez a szemlélet sajnálatos módon mindmáig befolyásolja a közgondolkodást Magyarországon is. Az EU-tagság jelentősége azonban kezdettől fogva lényegesen nagyobb volt lehetőségeinket illetően. Természetesen jelentős kötelezettségeket is kellett vállalnunk. Az európai rendszerben részévé váltunk a közös politikákkal kapcsolatos közös döntési mechanizmusoknak s számos fontos területen vétőjoggal is rendelkezünk, ami történelmünk során sohasem fordult elő a hatalmi struktúrákban. Hozzájárult EU-tagságunk politikai és jogi intézményeink modernizálásához, a határok porózussá válásához, az emberek, az áruk és a tőke szabad mozgásához, utat nyitott a külföldi munkavállalási lehetőségek számára. Gazdasági szempontból különösen fontos, hogy részei lettünk a világ legnagyobb piacának. Anyagi lehetőségeinket jelentős mértékben egészítették ki a kohéziós, szerkezeti és mezőgazdasági támogatást célzó források. Szerepet játszott az EU-tagság a külföldi közvetlen befektetések beáramlásában is. Kiemelkedő fontosságú az új technikai vívmányok beáramlása a termelés, a fogyasztás modernizálásában.

A jövő szempontjából kérdéses, hogy a gazdag és fejlett államokban, amelyek alkotóbbak, innovatívabbak mint a többiek és népeiknek nagyobb jólétet, magasabb életnívót is tudnak biztosítani, a politikai és gazdasági elit és a lakosság mennyire lesznek hajlandók az élesebb globális verseny világában a lemaradókkal, illetve ezek felzárkózásának elősegítésével kapcsolatos terheket vállalni? Azt a haszonnövekedést ugyanis, amit pl. a közép- és kelet-európai országok a fejlettebb államok számára jelentettek a piachővülés és az olcsó munkaerő, valamint a vállalatok

⁷ Elhangzott Simai Mihály Az EP választások következményei c. előadásán 2014. június 17-én.

felvásárlása szempontjából, már jórészt realizálták az EU nagy társaságai az elmúlt évtizedekben. A munkaerő természetesen még mindig olcsóbb, s a befektetési lehetőségek sok területen még mindig kedvezőek számukra.

Lényeges kérdés Magyarország esetében is, hogy az EU-tagság milyen problémákat okozott és milyen feszültségek forrása marad a domináló politika személete és az uniós követelmények között. E tanulmány keretében erre nem tudok kitérni. Jóllehet Magyarország a volt szocialista országok között előnyösebb helyzetben volt a rendszerváltás időszakában a globális piaci rendszerbe történő integrálásban, az EU keretei között – egy olyan rendszerben, amelynek normáit, működési szabályait alapjában véve a gazdaságilag fejlett országok határozták meg – nem tudott olyan hosszú távú stratégiát kialakítani, hogy élvezni tudja az adott lehetőségeket és minimalizálni a problémákat. Speciális tényezők is szerepet játszottak ebben. A lakosság igényei gyorsabban „felzárkóztak” a fejlett országokhoz és a nyitottság nyomán felerősödött azok életvitelének demonstrációs hatása is. Az ország teljesítménye, új értékeket termelő képessége, termelékenysége azonban nem volt képes arra, hogy a magasabb igényeket a többség kielégítthesse, miközben egy kisebbség ezt elérte és – részben az állam támogatásával – ki tudta használni a lehetőségeket jövedelmének és vagyonának gyors emelésére. Megnövekedett külföldi munkavállalás, munka a fekete- vagy szürkegazdaságban, korrupció, tömeges fogyasztói hitelfelvétel, állandó elégedetlenség, nagyobb nyitottság a populista érvekre és demagógiára – nemcsak Magyarország, hanem szinte valamennyi hasonló helyzetben lévő ország jellemzői közé tartoznak.

Mennyire mozdította elő mindez az elmaradottabb közép- és kelet-európai tagállamok, köztük Magyarország felemelkedését és a felzárkóztatásként kitűzött célok realizálódását?

AZ EU ÉS MAGYARORSZÁG „FELZÁRKÓZÁSÁNAK” ESÉLYEI

Egy ország felemelkedése az államok rendszerében többdimenziós és hosszú távú folyamat, amelynek emberi vonatkozásai különösen fontosak és éppúgy soktényezősök, összetettek mint intézménybeli, gazdasági és társadalmi követelményei. Ezek közé tartoznak pl. a tőkefelhalmozás méretei, üteme és szerkezete, a termelés szerkezete, a gazdaság új értéktermelő képessége, a képességek olyan áruk és szolgáltatások előállítására, amelyek igényes piacokon is versenyképesek és úgy értékesülnek, hogy közben a lakosság életnívója is emelkedik. Függs a felemelkedés üteme és fenntarthatósága a nemzeti elosztási rendszerek jellegétől és hatékonyságától, s az ezzel összefüggő feladatok sorrendiségének helyes meghatározásától is. Mindez nemcsak költséges, hanem kemény elszántságot és erőfeszítéseket igényel. Ráadásul a folyamat nem lineáris, gyakran fordulnak elő stagnáló szakaszok, visszaesések. Döntő szerepe van sikerében az államvezetés minőségének, a vállalkozói képességeknek, a lakosság szemléletének, tűrőképességének s természetesen képzettségi szintjének. Ebben az Európai Unió elvileg számos területen játszott szerepet. A szófiai Nyílt Társadalom Intézet által kifejlesztett európai felzárkózási index összetevői: a gazdaság, az élet minősége, a demokrácia és a kormányzás 47 mutatót tartalmaznak, s ezek alapján csoportosítják azt a 35 országot, amelyet elemeznek. Az index szerint Magyarország tartósan a 24-25. a ragsorban. Az alábbi táblázat az egy főre számított bruttó nemzeti termék alapján illusztrálja Magyarországot és a szomszédos államok relatív helyzetének alakulását. Az adatok a folyó kereskedelmi árfolyam alapján, a nominális BNT dollárra átszámított nagyságán alapul-

nak. Az árfolyamokkal kapcsolatos problémák nyilvánvalóan torzítják a képet, azonban bizonyos tendenciákat kirajzolnak az egyes államok relatív helyzetének alakulásában. Megvilágítják pl., hogy Magyarország és részben Lengyelország kisebb mértékben csökkentette lemaradását, mint Csehország, Szlovákia és Románia. Figyelemreméltó Ausztria jelentős „előretörése” is.

3. táblázat: egy főre számított bruttó nemzeti termék alapján számított fejlettségbeli különbségek

Térségek	1980	2005	2010	2014
Világ	31	24	27	28
Fejlett Európa	100	100	100	100
Fejlett országok	112	118	123	125
Magyarország	26	37	36	36
Csehszlovákia	35			
Cseh Köztársaság		45	56	51
Szlovákia		31	47	48
Lengyelország	18	30	36	38
Románia	18	15	22	24
Ausztria	125	129	134	136

Forrás: UNCTAD (2015): Handbook of Statistics 2015 (8. és 1. táblázat adatai alapján számítva)

A felzárkózás eléréséhez az EU támogatása önmagában természetesen sehol sem volt elegendő, és nem lesz az a jövőben sem. Esetleges kudarcai, illetve az államok „lecsúszása” azonban az egész szervezet számára súlyos következményekkel járhatnak, annak ellenére, hogy döntő mértékben az adott ország politikájának minőségétől, a politikai elit bölcsességétől és alkotóképességétől függött, hogy az unió által teremtett lehetőségeket mennyire képesek a sikeres felzárkózás érdekében hasznosítani. Állandó, célorientált dialógusra és együttműködésre van szükség a politikai és gazdasági élet fő szereplői között azokban az intézményekben, amelyek a felzárkózás szemszögéből meghatározó fontosságúak. A sikeres teljesítmény alapvető komponensei: az ország jövedelemtermelő képességének növelését segítő gazdaságpolitika és olyan társadalompolitika, amelyik hozzájárul a lakosság helyzetének javulásához, képes a szociális feszültségek kezelésére és lehetőség szerinti elkerülésre is. Igen fontos az olyan intézményi környezet is, amelyik racionális, egyszerű, áttekinthető olcsó és hiteles. Az EU-tagság mindehhez kitűnő lehetőség mindaddig, amíg az EU tudatosan képes és hajlandó támogatni a kevésbé fejlett tagállamainak felemelkedését. Mindig is voltak országok, amelyek képesek voltak lehetetlen helyzetekből is kimászni, s megragadni felemelkedésük érdekében mindazt, amit az adott körülmények teremtettek. Voltak olyan államok, amelyek rendszeresen elszalasztották azokat a történelmi lehetőségeiket, amik az adott külső feltételekből adódtak. Sok ország sülyedt mélyebbre vagy „kudarcállammá” vált.

Magyarország, mint közismert, a XX. század során sem volt képes felemelkedni a fejlett országok csoportjába. Az ENSZ és az OECD adatai alapján számítva, az egy főre számolt BNT mutatók szerint ezen a szinten voltunk 1900-ban, 1950-ben, 2000-ben és a közepes fejlettség

felső szintjéhez voltunk közelebb még 2015-ben is, amikor a statisztikák Magyarországot már a fejlettek közé sorolták. Ebben sok tényező játszott szerepet: háborúk és azok hosszú távú társadalmi és gazdasági következményei, gazdasági válságok, gazdaságpolitikai hibák és tévedések, kedvezőtlen külső feltételek, rossz partnerkapcsolatok stb. Az esetek túlnyomó többségében a politikai elit szerepe bizonyult a legdöntőbbnek abban, hogy elszalasztottuk a lehetőségek többségét, illetve hogy az esetek túlnyomó részében a rosszabb alternatíva mellett döntöttünk.

A XX. században persze nem álltunk egyedül abban a tekintetben, hogy a felzárkózási kísérletek nem sikerültek. Csak olyan országok tudtak minden lényeges mutató szerint is a fejlettek közé kerülni, amelyekben a kedvező belső és külső feltételek egybeestek. A belső feltételeket általában céltudatos és értelmes fejlesztési politika, a szellemi képességek sokoldalú fejlesztése és hasznosítása formálta, s a jövőendő célok lényeges területein nemzeti egységet tudtak kialakítani. Dél-Korea és Finnország szolgálhat példaként erre. A kedvező külső feltételek között jelentős tényező volt egy olyan politikai szimpátia is a világ hatalmasságai részéről, amelyik anyagi előnyökre is lefordítható volt.

A Magyarország jövőjét formáló külső tényezők között különösen fontos kérdés az EU jövőjének alakulása. A magyar gazdasági felemelkedés reális koncepciója nem építhet a kapcsolatokra a tőlünk keletre vagy délre elterülő világgal vagy az Egyesült Államokkal. Nemcsak hazánk, hanem a világfejlődés számára is igen kedvezőtlen következményei lennének az EU felbomlásának, a visszatérésnek egy olyan Európához, ahonnan az elmúlt évszázadban két világháború indult ki. Nem vagyunk érdekeltek szelektív, „a-la cart” integrációban sem, amelyik végső soron a bomlást eredményezné. A magyar érdekek nemcsak az integrációs szervezet fennmaradásának, hanem olyan fejlődési iránynak a támogatását is diktálják, amelyben a célokat és az eszközöket nem illúziók vagy túldimenzionált politikai vagy gazdasági elképzelések formálják, és amelyek a térség tényleges, hosszú távú problémáira adnak választ. Mint minden tagállam, így Magyarország is felelős azonban azért, hogy az EU „fővállalkozó konstruktőrei” ne tényleges vagy vélt érdekeiket abszolutizálva politizáljanak az integrációs szervezetről, s megtalálják a helyes arányokat abban, amit az EU alapítói „Unity in Diversity” vagyis az egység a sokrétűségben jelszóval jellemeztek. A sokrétűség már akkor sem csak érdekeket, hanem multikulturalizmust is jelentett. Ez utóbbi fontossága 2015-ben új, lényegesen komplexebb feltételek között fogalmazódik meg, amikor is nemcsak a tagállamok szaporodása nyomán lett a közösség sokrétűbb, hanem sok tagállamban jelentős számban olyan etnikai csoportok is élnek, amelyek vallási, öltözködési és viselkedési szempontból is eltérnek az adott társadalom tradicionális jellegzetességeitől. Eltérő az út is, amelyen ezek a csoportok kialakulnak. Végső soron a közösségnek is felelősséget kell vállalni azért, hogy minden állama és azok valamennyi lakója számára biztosítva legyenek fejlődésüknek és felemelkedésüknek a racionális feltételei. Ebben központi helyen kell szerepelnie a sokrétű, „szociális Európának” is. Gazdaságilag globálisan nyitott versenyképes EU-ban érdekelt Magyarország is. Az EU-nak a nyitottság mértékét és határait azonban rugalmasabban, a változó, globális feltételek és kölcsönhatások alapján kell kezelnie.

Az európai integrációval kapcsolatos tudományos kutatómunka és az oktatás kezdeteit hazánkban – mint a bevezetőben említettem – lényegében stratégiai megközelítés jellemezte. Ez a későbbiekben sokszor háttérbe szorult, s a technikai részletkérdések váltak dominálóvá. Az elmúlt évtizedek fontos tanulsága alapján és különösen a kialakult viszonyok és feltételek miatt a tudományos kutatómunkának nagyobb figyelmet kell fordítania az integrációs folyamat hosz-

szabb távú geostartégiai összefüggéseire, a társadalmi, gazdasági és politikai folyamatok kölcsönhatásainak megvilágítására, a változó érdekviszonyok alakulására, szerepére és a háttérben álló tényezők feltárására, végül mindezek alapján az európai jövővel kapcsolatos kívánatos és reális alternatívák felvázolására.

IRODALOM

Hazenberg, J. (2014): *Next Europe*. Amsterdam: Fosfor

Simai Mihály (1978): *Kölcsönös függőség és konfliktusok a világgazdaságban*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó

Simai Mihály (2008): *A Világgazdaság a XXI század forgatagában*. Budapest: Akadémiai Kiadó

Lester C.T. (1996): *The Future of Capitalism*. New York: Penguin Books